

پیمایش رشته آینده پژوهی در جهان

محمدرضا جهانگیر^۱، مهدی منوری^۲

چکیده

یکی از پایه‌های بنیادی و اصلی در تبیین جایگاه آینده پژوهی در سطوح سیاست‌گذاری، تصمیم‌سازی و تحقیقات استراتژیک هر جامعه، وجود متخصصان کارا در این زمینه می‌باشد. زیرا این نیروها بایستی بتوانند در زمینه‌های مختلف این حوزه وارد شده و جامعه خود را همگام با جامعه جهانی به جلو هدایت کنند. با مقایسه‌ای میان کشور ایران و کشورهای دیگر بوضوح می‌توان دریافت که کشور ما در زمینه نیروی متخصص در این حوزه دارای نقایص بسیاری می‌باشد. با توجه به گستردگی تخصص‌های آینده پژوهی و نبودن رشته‌ای با نام آینده پژوهی و یا آینده‌نگاری در کشور در زمان فعلی، اجرای پروژه‌ای مطالعاتی در زمینه‌ی ایجاد و توسعه‌ی رشته‌های مرتبط با این حوزه ضروری به نظر می‌رسید. در این راستا پژوهشی با هدف "پیمایش رشته‌های آینده‌پژوهی در جهان" اجرا گردید که یافته‌های این پژوهش در مقاله‌ی حاضر ارائه می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: رشته‌ی آینده‌پژوهی، پیمایش، وضعیت جهانی، مدل ارائه‌ی دروس، پراکندگی جغرافیایی.

مقدمه

شیوه طراحی سیاست‌های روز بر اساس بینش و درک ما از تهدیدها و فرصت‌های آینده، فرآیندی پیچیده و پیشرفته است و نیاز به مهارت و عزم فراوان دارد. آینده‌نگاری به معنای فرآیندی سیستماتیک، مشارکتی و گردآورنده ادراکات آینده، برای ساخت چشم‌اندازهای میان‌مدت و بلندمدت، با هدف اتخاذ تصمیمات روزآمد و بسیج اقدامات مشترک، اجرا می‌شود؛ و می‌تواند به طراحی سیاست‌های کارآمد منجر شود. در واقع آینده‌نگاری فرآیندی است که از طریق ایجاد ارتباط، هماهنگی‌ها و هم‌رایی‌ها بین سازمان‌ها و نهادهای مؤثر جامعه و ایجاد تمرکز بلندمدت بر روی تهدیدها و فرصت‌های آینده کمک می‌کند تا سیاست‌گذاران و سیاست‌مداران بتوانند برنامه‌های مناسب را طراحی کنند.

ترویج آینده و فناوری آینده‌نگری ضرورتی انکارناپذیر برای جامعه می‌باشد. متأسفانه بحث آینده، موضوعی ناآشنا برای عموم مردم (حتی خواص) می‌باشد، لذا ترویج آینده‌نگری و ایجاد بسترهای فکری و فرهنگی مورد نیاز در قالب طراحی دوره‌های آموزشی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت جزو ارکان اصلی برای تحقق هر نوع فعالیت آینده‌نگری می‌باشد.

بنا بر پیمایش انجام شده توسط بنیاد توسعه فردا، در حدود ۵۰ دانشگاه در سراسر جهان دوره‌های گوناگون و متنوعی را در زمینه مطالعات آینده، ارائه می‌دهند؛ که بیش از ۶۰٪ این دوره‌ها در سطوح بالاتر از کارشناسی ارائه می‌گردد. در ادامه سعی می‌گردد تا با ارائه آمار و ارقام استخراج شده از پیمایش فوق، به سوالها و نکات ابهام زیر پاسخ داده شود:

۱. میزان اهمیت کشورهای مختلف به آموزش آکادمیک آینده پژوهی
۲. جایگاه آموزش آینده پژوهی در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی مختلف

^۱ کارشناس ارشد کامپیوتر و پژوهشگر بنیاد توسعه فردا

^۲ کارشناس ارشد الکترونیک و پژوهشگر بنیاد توسعه فردا

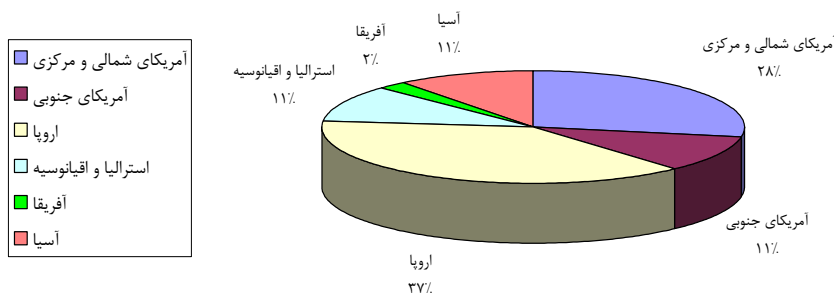
۳. وضعیت ارائه دروس آینده پژوهی

۴. پراکندگی مدارک ارائه شده در این زمینه در دانشگاههای مختلف

بطور کلی دانشگاهها و مراکز علمی، تحقیقاتی سه نوع برنامه آموزشی را به مخاطبین خود ارائه می‌دهند. دسته اول که از فراوانی بیشتری برخوردار است، شامل دوره‌های عمومی در افق مطالعات آینده است. دسته دوم شامل برنامه‌های مشارکتی با همکاری دانشگاهها و موسسات تحقیقاتی، پژوهشی و یا دولتی است. دسته سوم نیز حاوی برنامه‌های خاص و ویژه در مقوله مطالعه و پیش بینی آینده در مقیاسهای کوچکتر می‌باشد.

در ادامه به بررسی مواردی چون نحوه پراکندگی جغرافیایی، مدل ارائه دروس آینده پژوهی، پراکندگی مراکز ارائه-دهنده دوره، درس و رشته آینده پژوهی و همچنین پراکندگی مدارک ارائه شده در این زمینه می‌پردازیم.

پراکندگی جغرافیایی :

نمودار ۱- پراکندگی جغرافیایی دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ارائه دهنده دوره‌های آینده پژوهی

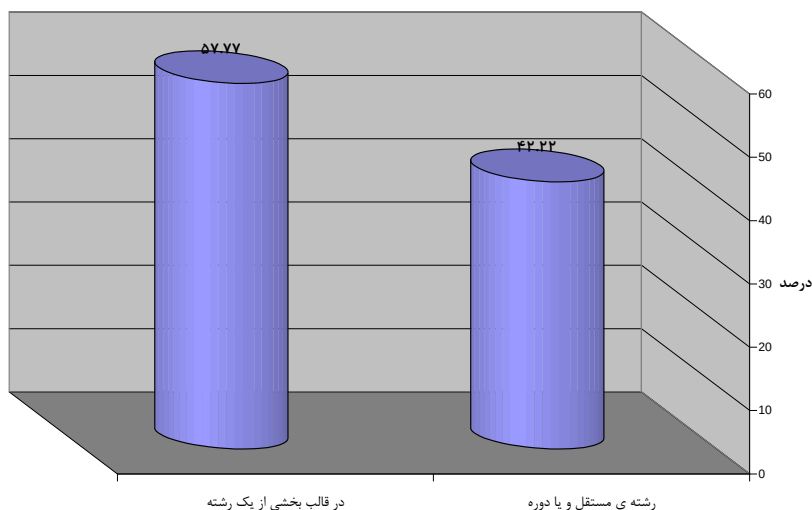
همانطور که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، قاره اروپا با در اختیار داشتن بیش از ۳۷٪ مراکز آموزشی ارائه دهنده دوره‌های آینده پژوهی، در رده اول توجه به این حوزه استراتژیک قرار دارد و پس از آن منطقه آمریکای شمالی و مرکزی با تملک بیش از ۲۸٪ این مراکز، در رده دوم قرار دارد و در انتها نیز قاره آفریقا با در اختیار داشتن تنها ۲٪ این مراکز جای گرفته است.

جدول ۱ اسامی دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی مطرح و معتبر در این حوزه را به تفکیک منطقه جغرافیایی نشان می‌دهد. در این میان قاره اروپا با در اختیار داشتن حدود ۱۴ دانشگاه و ۴ موسسه تحقیقاتی، در صدر میزان توجه و سرمایه‌گذاری در این حوزه استراتژیک قرار دارد. از نکات قابل توجه در منطقه اروپا، اهتمام و توجه ویژه کشور انگلستان به این حوزه است؛ چرا که در حدود ۲۷٪ کل مراکز آکادمیک آینده پژوهی اروپا متعلق به این کشور می‌باشد.

جدول ۱- اسامی دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی معتبر آینده پژوهی به تفکیک منطقه جغرافیایی

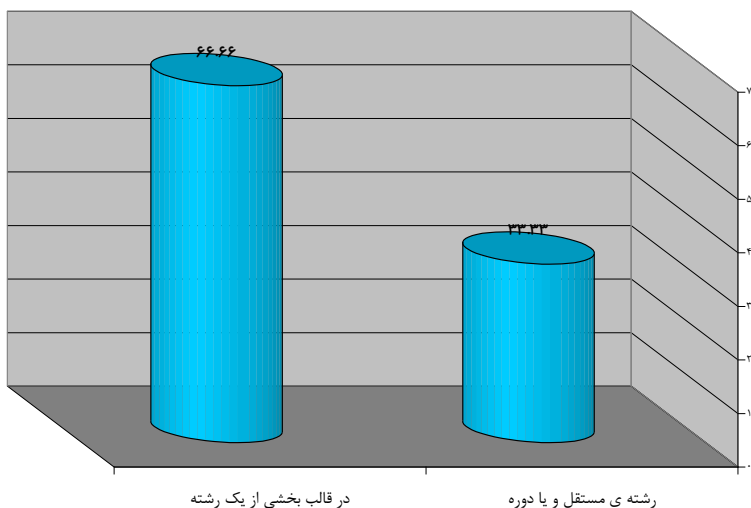
آمریکای شمالی و مرکزی	اروپا	اقیانوسیه	آمریکای جنوبی
موسسه صنعتی Monterrey مکزیک	دانشگاه Deusta سن سباستین اسپانیا	دانشگاه صنعتی Curtin استرالیا	دانشگاه بین‌المللی کلمبیا
دانشگاه Hawaii آمریکا	دانشگاه Tartu استونی	دانشگاه Sunshine Coast استرالیا	دانشگاه ملی Plata آرژانتین
دانشگاه Houston Clear Lake آمریکا	دانشگاه Bath Spa انگلستان	دانشگاه صنعتی Swinburne استرالیا	دانشگاه Sao Paulo برزیل
دانشگاه George Washington آمریکا	دانشگاه علوم تربیتی Tallin استونی	دانشگاه Deakin استرالیا	دانشگاه Palermo آرژانتین
دانشگاه دولتی نیویورک	دانشگاه Alicante اسپانیا	موسسه آینده پژوهی استرالیا	آفریقا
دانشگاه دولتی Binghamton نیویورک	دانشگاه St.Gallen سوئد	اروپا	
دانشگاه Drexel آمریکا	دانشگاه Teesside انگلستان	دانشگاه Babes Bolyai رومانی	دانشگاه مرکزی ونزوئلا
دانشگاه Nothern Arizona آمریکا	دانشگاه مدیریت USGSB انگلستان	دانشگاه علوم اقتصادی و مدیریت عمومی Budapest مجارستان	آسیا
دانشگاه Simon Fraser کانادا	دانشگاه Westminster انگلستان	آکادمی هنر و بازرگانی فرانسه	
دانشگاه Regiementana مکزیک	موسسه مدیریت مالی فرانسه	آکادمی مطالعات آینده فنلاند	موسسه آینده پژوهی پاکستان
دانشگاه Arizona آمریکا	دانشگاه Sorbonne پاریس	دانشگاه Gregorian ایتالیا	دانشگاه Tamkang تایوان
دانشگاه Berkeley کالیفرنیا		موسسه‌ی بین‌المللی مدیریت انگلستان	دانشگاه Malaya مالزی

مدل ارائه دروس آینده پژوهی:

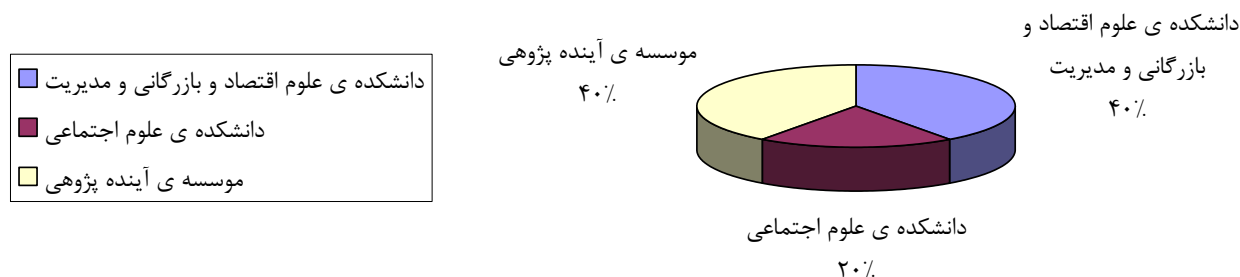
نمودار ۲- پراکندگی دروس آینده پژوهی در قالب بخشی از رشته دیگر و یا به صورت رشته‌ای مستقل

نمودار ۲ بیانگر آن است که در ۴۲٪ از مراکز، دروس آینده پژوهی در قالب رشته و یا دوره‌ای مستقل و تحت همین عنوان و یا عناوین مشابه ارائه شده و در باقی موارد در قالب بخشی از یک رشته با عناوینی دیگر ارائه می‌گردد. وضعیت این پراکندگی در قاره اروپا که دارنده بیشترین مراکز آموزشی و تحقیقاتی در زمینه آینده پژوهی است، مشابه وضعیت فوق می‌باشد. نمودار ۳ این مورد را بوضوح نشان می‌دهد.

نمودار ۳- پراکندگی دروس آینده پژوهی در قالب بخشی از رشته دیگر و یا به صورت رشته‌ای مستقل (قاره اروپا)

الف - پراکندگی مراکز ارائه دهنده دوره‌های کوتاه مدت آینده پژوهی:

نمودار ۴- پراکندگی مراکز ارائه دهنده دوره کوتاه مدت آینده پژوهی

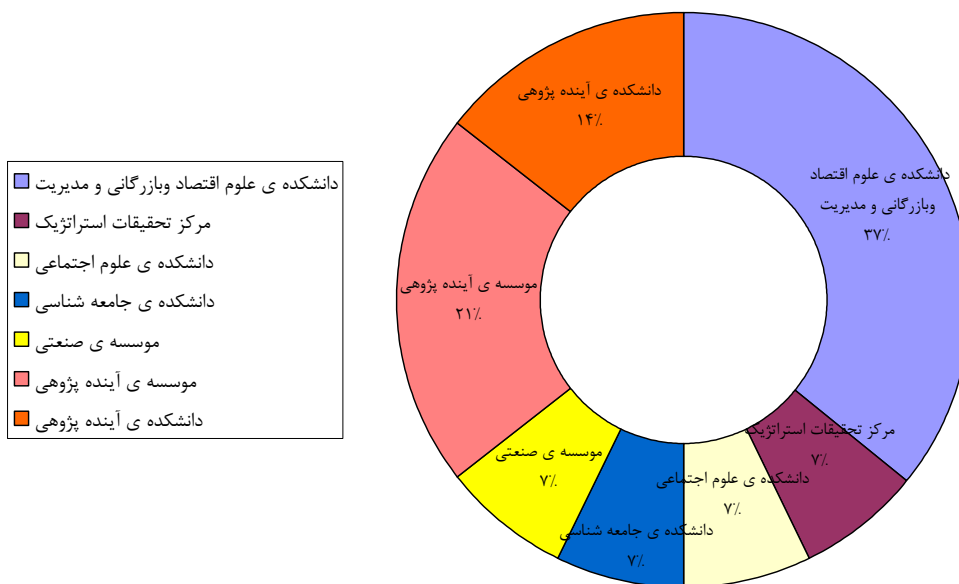
این مراکز بخش عمده‌ای از برنامه‌های آموزشی خود را در قالب دوره‌های کوتاه مدت و میان مدت عرضه می‌کنند. با توجه به نمودار فوق درمی‌یابیم که دانشکده‌های علوم اقتصاد، مدیریت و بازرگانی در کنار موسسات و مراکز تحقیقاتی آینده پژوهی بیشترین توجه را به برگزاری این دوره‌ها معطوف داشته‌اند. لازم به ذکر است تنها در نیمی از این دوره‌ها، گذراندن دوره منجر به اخذ گواهینامه^۳ از سوی مرکز مربوطه می‌شود. در حدود ۱۳٪ کل مدارک اعطا شده به دوره‌ها و رشته‌های آینده پژوهی به این گواهینامه‌ها تعلق دارد.

ب- پراکندگی مراکز ارائه دهنده دروس آینده پژوهی:

مستقل از دوره‌های تخصصی آینده پژوهی، مراکزی چون دانشکده علوم اقتصاد و مدیریت، دانشکده علوم تربیتی و دانشکده جامعه‌شناسی از دروس آینده پژوهی در عناوین درسی رشته‌های تخصصی خود استفاده می‌نمایند که در این میان دانشکده علوم اقتصاد و مدیریت در صدر این گروه قرار دارد.

^۳ Certificate

ج - پراکندگی مراکز ارائه دهنده رشته آینده پژوهی:

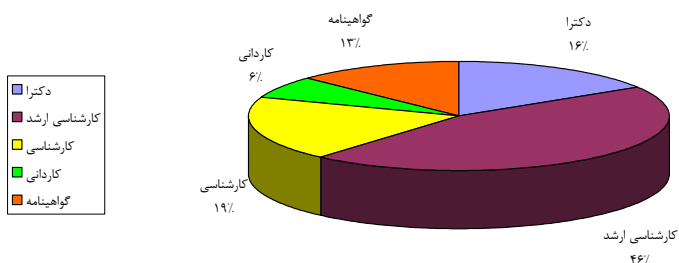
نمودار ۵- پراکندگی مراکز ارائه دهنده رشته آینده پژوهی

نمودار ۵ با در نظر گرفتن تخصیصهای مرتبط با حوزه آینده پژوهی، پراکندگی مراکز ارائه دهنده رشته های تخصصی آینده پژوهی را نشان می دهد. نکته قابل توجه در اینجا است که در ۱۴٪ موارد دانشگاهها برای ارائه آموزشهای مورد نیاز به تاسیس دانشکده ای مستقل تحت عنوان دانشکده آینده پژوهی مبادرت ورزیده اند. جدول زیر وضعیت پراکندگی مراکز ارائه دهنده رشته آینده پژوهی در دو منطقه اروپا و آمریکای شمالی - مرکزی را در کنار وضعیت جهانی نشان می دهد.

جدول ۲- مقایسه پراکندگی مراکز ارائه دهنده رشته آینده پژوهی

منطقه / مرکز				۱	۲	۳	۴
اروپا				دانشکده‌های اقتصاد، مدیریت و بازرگانی (۷۵٪)	مراکز تحقیقات استراتژیک (۲۵٪)		
آمریکای شمالی و مرکزی				دانشکده‌های آینده پژوهی (۵۰٪)	مؤسسات تحقیقات صنعتی (۵۰٪)		
جهان				دانشکده‌های اقتصاد، مدیریت و بازرگانی (۳۷٪)	مؤسسات آینده پژوهی (۲۱٪)	دانشکده‌های آینده پژوهی (۱۴٪)	مراکز تحقیقات استراتژیک (۷٪) دانشکده‌های علوم اجتماعی (۷٪) دانشکده‌های جامعه‌شناسی (۷٪) مؤسسات صنعتی (۷٪)

پراکندگی مدارک ارائه شده در تخصصهای آینده پژوهی:

نمودار ۷- پراکندگی مدارک ارائه شده در تخصصهای آینده پژوهی

نمودار فوق بیانگر آن است که دوره کارشناسی ارشد با ۴۶٪ فراوانی در رده اول دوره‌های اجرا شده قرار دارد و دوره کاردانی نیز با در اختیار داشتن تنها ۶٪ کل مدارک اعطایی، در انتها قرار دارد.

خلاصه و نتیجه‌گیری:

بنا بر تحقیقات انجام شده، در حدود ۵۰ دانشگاه در سراسر جهان دوره‌های گوناگون و متنوعی را در زمینه آینده پژوهی و مطالعات آینده، ارائه می‌دهند؛ که نیمی از این دوره‌ها در سطوح بالاتر از کارشناسی ارائه می‌گردد. بطور کلی دانشگاهها و مراکز علمی، تحقیقاتی سه نوع برنامه آموزشی را به مخاطبین خود ارائه می‌دهند. دسته اول که از فراوانی بیشتری برخوردار است، شامل دوره‌های عمومی در افق مطالعات آینده است. دسته دوم شامل برنامه‌های مشارکتی با همکاری دانشگاهها و موسسات تحقیقاتی، پژوهشی و یا دولتی است. دسته سوم نیز حاوی برنامه‌های خاص و ویژه در مقوله مطالعه و پیش بینی آینده در مقیاسهای کوچکتر می‌باشد.

این آمار و ارقام ضرورت توجه به بحث آموزش نیروی انسانی کارآمد و متخصص در این حوزه را، در کشور ما مشخص می‌نماید. شاید یکی از مناسب‌ترین رویکردها و استراتژی‌ها در این زمینه تاسیس رشته‌ها و دوره‌های مختلف در حوزه‌های متنوع آینده پژوهی باشد. بر این اساس ضروری است تا هر چه سریعتر، طرحی جامع برای راه اندازی و ایجاد دوره‌های آینده پژوهی، با همکاری وزارت علوم و موسسات آینده پژوهی کشور تهیه گردد.

مراجع:

۱. International Survey of University Futures Courses , Australian Foresight Institute, Swinburne University of Technology, Melbourne, Australia
۲. The Australian Foresight Institute,
۳. <http://www.swin.edu.au/afi/welcome.htm>
۴. REGENT UNIVERSITY (School of Leadership Studies),
۵. <http://www.regent.edu/acad/sls/academics/msf/home.htm>
۶. University of Houston,
۷. <http://b3308-adm.cl.uh.edu/futureweb/default.htm>
۸. Curtin University of Technology,
۹. <http://handbook.curtin.edu.au/courses/15/151204.html>
۱۰. Swinburne University of Technology,
۱۱. http://domino.swin.edu.au/__CA256F56001FE705.nsf/0/80888C7D97D34131CA25699600115F47?OpenDocument&filter=D
۱۲. Technology Foresight Ireland ICT Panel,
۱۳. <http://www.forfas.ie/icsti/statements/tforesight/matman/execsumm.htm>
۱۴. UK Foresight Gov.,
۱۵. <http://www.foresight.gov.uk/>
۱۶. World Futures Studies Federation,
۱۷. <http://www.wfsf.org/index.shtml>
۱۸. World Future Society,
۱۹. <http://www.wfs.org/>
۲۰. Association of Professional Futurists,
۲۱. <http://www.profuturists.com/>
۲۲. Department of Futures Studies, University of Kerala, India,
۲۳. <http://education.vsnl.com/futuresstudies/>
۲۴. Future Generations, USA,
۲۵. http://www.future.org/pages/01_introduction/00_intro.html
۲۶. Stellenbosch University,
۲۷. <http://academic.sun.ac.za/distanceeducation/progfutures.htm>
۲۸. University of Hawaii,
۲۹. <http://www.soc.hawaii.edu/future/futuresstudiesatUH.html>
۳۰. Institute for Alternative Futures,
۳۱. <http://www.altfutures.com/>
۳۲. The Centre for Scenario Planning and Future Studies,
۳۳. <http://www.sgbs.strath.ac.uk/cspfs/>
۳۴. Australia 2020: Foresight for our Future,
۳۵. <http://www.aph.gov.au/library/pubs/rp/2000-01/01RP18.htm>
۳۶. University of Westminster,
۳۷. <http://www.wmin.ac.uk/wbs/page-625>